

Skjød

■ Turen starter ved P-pladsen ved gadekæret. er på 11 km og tager 1½ time.

Fortalt af Poul Nørgaard Jensen og Søren Westermann

Ca. 10 km nord for Hammel ligger den lille landsby Skjød med ca. 500 beboere. Byen er et glansbillede af en traditionel dansk landsby, med kirke, gadekær og bysmedje - alt samlet indenfor et synsfelt område.

Navnet Skjød er oldgammelt og betyder et fremspring. Kigger man op på byns ældste hus, kirken, er man ikke i tvivl om rigtigheden af navnet. Den ligger netop på et højedrag, der rejser sig over det lave område ved gadekæret.

1 **Gadekæret.** Gadekæret med omgivelser har landsbyens beboe-

re i dag renoveret og moderniseret med borde, bænke og en lille promenade under svalende træer. Stedet er fortrinligt som udgangspunkt for en tur i Skjød og omegn.

Gadekæret i Skjød er stort. Oprindeligt var gadekæret det sted hvor man trak kreaturerne til for at drikke. Konerne vaskede tøj, vognhjul og tønder kunne skubbes i vandet for at forhindre udtørring, bysmeden brugte gadekæret til at afkøle og hærde de materialer han producerede. Vigtigst af alt, var der vand i nærheden, hvis der skulle opstå ildbrand i et af de stråtækte huse,

der har ligget tæt omkring gadekæret.

2 **Bysmedjen.** Bygningen i den vestlige side af gadekæret har i generationer huset bysmedjen. Den nuværende bygning var oprindeligt kvadratisk i grundmur og kampesten med pyramidetag af tegl, antagelig fra slutningen af 1800-tallet. Porten var ud mod Bygaden. Senere er bygningen forlænget mod øst.

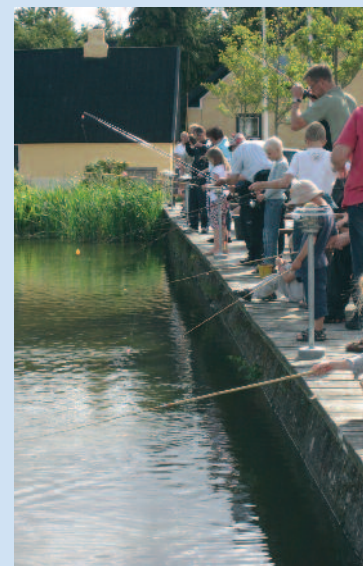
Den første bysmed man træffer på i Skjød, er ved folketællingen i 1801. Bysmeden var ansat at områdets bønder og skulle først og fremmest servicere dem med ved-

Livet i gadekæret

Dammen har et mylder af liv. Ved bredderne ses dunhammer og gul iris. I forsommeren, mens vandet endnu er klart, ses vandranunklens små, hvide blomster på vandoverfladen. Fiskehejren ses ofte på udkig efter fisk. Dem er der mange af – nærmest for mange. Der er enkelte rovfisk som gedde og aborre, men flest fredfisk som suder, karper, sølvkarudser (i form af udsatte guldfisk) og især karudser. Når disse findes i store mængder, hvor de konkurrerer om føden, danner de såkaldte tusindbrødræsamfund, hvor individerne vokser langsomt og kun få bliver over 10-15 cm lange. Fredfiskene æder dafnier, vandlopper og lignende, som ellers holder vandet klart ved at æde løs af grønalgene. Når søen på denne måde kommer ud af balance, er resultatet en grøn vandet sø med uklart vand, hvor rovfiskene ikke kan se

Fiskekonkurrence i Skjøds gadekær, 2009. På 4 timer blev der fanget 400 fisk, flest små karudser. I baggrunden ses den tidligere skole.

deres bytte, vandplanterne ikke får lys til at gro og dafnierne ikke kan skjule sig i planterne. Når algerne dør om efteråret, falder de til bunds og deres forrådnelse opbruger ilten.

Skjød smedie. I portåbningen til højre kan man ane, at smeden er ved at sko en hest.

ligeholdelsen af deres materiel, men derudover havde han et væld af opgaver, at varetage i landsbyen. Han skoede hestene, lavede landbrugsmaskinerne, smedede ringene til dritlerne (tønderne), lavede søm og bolte og så var bysmedjen det sted hvor godtfolk mødtes. I varmen fra essen kunne man udveksle "oplysninger" om livet i landsbyen og træffe beslutninger om hjælp til hinanden med markarbejdet.

Smeden var lidt af en tusindkunster, der ofte trådte til hvis folk havde brækket et ben og skulle have lagt skinner på, eller til hjælp ved tandudtrækninger.

Fra smedjen følges promenaden forbi det gule hus ved dammens østlige ende. Her lå landsbyens anden skole i årene 1850-1911. Skråt over krydset ligger en af de

tidligere købmandsforretninger (læs mere om denne senere). Drej til venstre op ad Skræddergyden til kirkegården.

3 Kirkegårdsdiget. Det syd- og sydvestlige dige her til venstre for lågen til kirkegården er bevaret stort set uændret gennem århundreder som et typisk dige af marksten med en kerne eller bagvold af jord. Mellem stenene og på toppen (dige-kronen) kan man finde rester af tidligere tiders frodige urteflora, der også omfatter gamle lægeplanter, krydder- eller køkkenurter samt farve-, duft- og giftplanter. Disse har tidligere været at finde mange steder i enhver landsby, men nu hvor marker og haver er gennemkultiverede på den ene eller anden måde, er kirkegårdsdiget et fristed, hvor sådanne planter har kunnet få lov at blomstre og sprede deres frø år efter år som en slags levende fortidsminder. Her har der nemlig i

Mørk Kongelys

Ensidadig Klokke.

Hjertespend

mange år været forbud mod giftsprøjtning og regler for vedligeholdelse og omsætning af de gamle stengårder. Hvis fx plantedækket mangler er det i længden skadeligt for diget. Så vaskes jorden ud og diget skrider sammen. Her i Skjød er fundet 4 af disse plantearter.

Mørk kongelys er en statelig plante med en op til 1 meter høj søjle af gule blomster. Hele planten er rig på planteslim, der har været brugt til fremstilling af midler mod hoste og andre sygdomme. Et sted nævnes, at saft fra blomsterne er "it got Raad, som strax borttager de Ryncker som ere udi Panden paa de gamle Piger". Det påstås i gamle bøger, at frøene er så giftige, at når man kaster dem i en sø, bliver fiskene så bedøvede, at man kan fange dem med de bare hænder.

Ensidadig klokke (også kaldet havepest) har store violette klokke-

blomster. Den har i sin tid været dyrket for sine spiselige rødders skyld. Oplagsnæringen i dem er ikke stivelse som hos fx kartofler, men inulin ligesom i jordskokker og skorzonerrødder. Den er formodentligt indført i 1700-årene fra Sydøst-Europa eller Forasien.

Almindelig hjertespend, der faktisk er ret sjælden, er en elegant

Matrem. Her den fyldte form. Blomsten ses også i en form med gul skive i midten og hvide randblomster.

plante med dybtfligede blade og små, lyserøde blomster i kranse øverst. Den har en stærk og ubehagelig duft og smager bittert. Navnet kommer af, at planten brugtes mod smerter i "hjertekulen" ("hertespænd"). Den blev endvidere brugt mod luft i maven og mavebesværigheder.

Matrem er op til ½ m. høj, lugter meget stærkt og ligner en mini-margerit. Navnet er afledt af det latinske mater (= moder) og sigter til at planten bl.a. blev brugt mod

Skjød kirke og gravstenen med den kryptiske indskrift.

kvindesygdomme (og tillige til fosterfordrivelse). De tørrede blomster brugtes også til "kamilleté" mod feberlidelser.

Kirken. Skjød kirke er ikke stor, men utroligt smukt placeret i landsbyen. Den er bygget i 1100-tallet, har romansk kor og skib og har oprindeligt haft kamtakker på tårnet. Det nuværende tårn blev lavet i 1940.

Fra kirkegården er der et smukt udsyn over byen og det omgivende kuperede landskab mod nord. En enkelt gravsten til venstre, når man vælger indgangen fra Skræddergyden, er bemærkelsesværdig.

En gravsten udformet som et træ med indskriften.

Skovfoged

Svend Jensen og Søn

Skovrider

Jens Erhart Knudstrup

samt Deres Hustru

Ane Mette Pedersdatter

Hvil i Fred.

En sådan gravstensindskrift kan være med til at give slægtsforskere hovedbrud, men prøv alligevel at knække nødden.

Skulle nysgerrigheden være pirret en smule og ønsker du det korrekte svar er du velkommen til at kontakte Lokalhistorisk Arkiv Hammel eller aflægge arkivet et besøg. Adresse og telefonnummer finder du på nettet.

Spaltetdalene aftegnes her på kortet som tre mørke, nord-sydgående bånd. Målebordsblad 1842-1890. Bemærk at kirkegården dengang kun var halvt så stor som nu.

4 Spaltetdalene. Fra kirkegårdens hegn mod nord er der en smuk udsigt over grønne marker og et kuperet landskab.

Her kan vi iagttage et helt specielt geologisk fænomen, nemlig spaltetdale. Det er de lange, smalle dale, der ses nord for byen. De skærer sig gennem landskabet mod nord - smalle dale med ret stejle sider - nogle steder er de vandfyldte, så der er opstået en aflang sø eller mose.

Allerede i 1916 gjorde geologen Vilhelm Milthers opmærksom på dette fænomen, der kun kan ses her i området mellem Hammel og Grundfør - tydeligst syd for Hvorslev og her ved Skjød. Dale-

ne er næsten retlinede, smalle og op til 8 km lange. De strækker sig omtrent i retningen nord-syd. Det helt specielle er, at de skærer sig gennem landskabet uanset om det er højt eller lavt.

Derfor kan de heller ikke skyldes regnvandets sliden sig gennem terrænet. Heller ikke isen kan have skabt dem. Den mest sandsynlige forklaring er, at de er opstået tektonisk, dvs. ved jordskorpebevægelser. Og det må være sket sent i istiden eller derefter, da de gennemskærer istidslandskabet. Det er lidt sjovt at forestille sig, at lokale stenalderjægere måske har mærket jorden bevæge sig og set lange sprækker opstå.

5 Købmanden. Fra kirken køres der mod syd ad Skræddergyden. På hjørnet af Skræddergyden og Bygaden ligger den gamle købmandshandel der for år tilbage

var ejet af en købmand ved navn Vestergaard. Han var lidt af en spasmager og havde en tam gris der hed Jeppe. Grisen gik rundt i byen, men var altid punktlig ved købmandsgården til spisetiderne.

Når købmand Vestergård havde varer på tilbud blev det skrevet på siderne af Jeppe, der så drog rundt i byen og formidlede budskabet.

Når julen nærmede sig, fik

Hvidtjørn

Tjørnen er et ældgammelt dansk kulturtræ, der har været brugt i landbruget som hegnsplante for at holde på løsgående kreaturer, som værn mod sandflugt og til brænde i bageovne.

Tjørnen er skovens vugge. Den har stor betydning for skovens fornyelse, da den holder barkædende vildt og kreaturer på afstand.

Tjørnens stenhårde ved er velegnet til drejearbejder og i fordums dage brugte man det til f.eks. kamtænder til møllehjul. Bærrerne af hvidtjørn anvendtes i begyndelsen af 1400-tallet, i drik mod lungelidelser. Eller i 1500-tallet, som vin-

På et postkort fra 1925 er Skjød købmandshandel afbilledet dog uden grisen med reklamer.

Vestergårds børn til opgave at agere levende juleudsmykning i forretningsvinduet. Der blev kogt risengrød og når bussen fra Hammel ankom til Skjød, holdt den en kort pause ved købmandsbutikken, så passagererne kunne

eller ølafkog af træets rødder, mod blodspytning og ophørt vandladning og, sammen med bladene til gurgling af nedfalden drøbel.

Der er beretninger om tjørnen fra alle egne af landet, men mest berømte er måske nok hvidtjørnene på Eremitagesletten, da de i blomstringstiden overvælder en med deres skønhed.

stige ud og beundre udsmykningen.

6 Kællingetjørnen. Hvor Skræddergyden slår et skarpt sving til venstre, fortsætter turen lige ud ad den græsbelagte sti.

Man befinder sig nu på den gamle landevej til Hammel. Vejen blev forlagt i slutningen af 1930'erne.

Hvor stien slutter og bliver til grusvej, ved husene, finder man på højre side en brøstfældig gammel tjørn. Denne tjørn er et såkaldt sagntræ, hvortil der udspinder sig en gruopvækkende historie.

Stedet er kendt så langt tilbage som 1683 under navnet "Kierling Torns Agre". Under en tjørn skulle en ond frue eller heks være begravet.

På gårdstedet Helstrup en lille kilometer mod sydvest ved dal-skrænten boede der en ilter rød-

håret kvinde kaldet "Røde Dans" eller "fruen på Helstrup". Hun havde besluttet sig for at gå til messe i kirken i Skjød og i den forbindelse ladet tilkalde en munk fra Århus. Da den stakkels munk var for sent på den, lod hun kirkeklokken kime så kraftigt at den hoppede af krognen og faldt i gadekæret.

Da munken hørte klokken kime udbrød han: "Ak mig vente Skjøds blomme, nu jeg for silde komme". Han sporede sin hest så den blev halt og lidt øst for Brundt segnede den ved "Hestevad". Da den stakkels munk endelig nåede kirken var "Røde Dans" så ophidset at hun greb sin kniv og jog den i brystet på munken, der omgående døde. Det blev folk

Kællingetjørnen har mange udgåede grene, men man respekterer det gamle sagn og lader træet urørt.

i byen så ophidsede over, at de forfulgte "Røde Dans" ud mod hendes gård. Fangede hende og jog en tjørnekæp igennem hende. Denne blev til "Kjællingetjørnen". Som bod for hendes synd, måtte gården Helstrup afstå et område lidt nord ud af Skjød, et område der den dag i dag hedder Bodtoften eller Bodtoftevej. Hvis en eller anden en dag drister sig til at fjerne "Kjællingetjørnen" lyder sagnet, at en gård i omegnen vil brænde ned.

7 Sankt Hejns Kilde. Fra kællingetjørnen følges samme vej tilbage mod byen. Drej til venstre ad Sparregårdsvej lige før tømmerværkstedet. I et T-kryds længere henne drejer vejen til højre ved byens legeplads og her, hvor der er skråninger mod syd, er der også kildevæld, der muligvis har forbindelse til den gamle helligkilde Skt. Hejns kilde. En ny sidevej til Kirkeskovvej hedder også Hejnskildevvej, men ellers er der ikke spor efter kilden at se nogen steder. Den har ligget syd for gadekæret, muligvis der, hvor nu den tidligere smedje er udbygget mod øst. Indtil omkring 1900 fandtes der her en stensat brønd isat en pumpe. Brønden havde væld i sydsiden og umiddelbart ingen forbindelse med vandet i bydammen. Lærer Nissen-Ramten, der for Nationalmuseet undersøgte og beskrev jyske helligkilder, besøgte Skjød i 1895 og omtaler kildebrøndens vand som klart, frisk og godt. Han tilføjer, at man på stedet har glemt, at kilden har været søgt som helligkilde.

Det vides ikke, hvoraf kildens navn kommer. Men måske er det efter Svend Estridsens søn Harald Hén eller Hejn. Han var konge nogle få år – døde 1080 – og var kendt som en mild og fremskridtsvenlig mand.

I dag er det ikke engang muligt at drikke grundvand fra Skjød, idet vandværket lukkede i 2003 og byen får nu vand fra Hammel.

8 Kommunehuset. Hvor Sparregårdsvej udmunder i Bygaden drejes til højre mod gadekæret og kort efter til venstre ad Kirkeskovvej.

Omtrent mellem byen og skoven lå fattighuset i Skjød. I folketællingerne er stedet omtalt som Hospitalet. Nu skal man ikke forestille sig at det just var behageligt, eller helbredende at opholde sig på et sådant hospital. Det var ganske enkelt der man placerede de

Kyllinge Søren. Udsnit af M. Rørbyes studie (ca. 1832) af fanger fra Forbedringshuset, København. Det er Kyllinge Søren til venstre.

ånds svage, de gamle der ikke kunne forsørge sig selv, og staklerne der på en eller anden måde var udstødt af samfundet.

Huset blev senere omdøbt til kommunehuset, et sted hvor man kunne placere familier der havde det vanskeligt.

Til fattighuset i Skjød knytter der sig et lille stykke af kongerigets ind imellem dramatiske kriminalhistorie.

"**Kywlinge Søren**". I 1790 nedkommer en såkaldt omløberske (kvindelig tigger) med en søn i Harridslev nord for Randers. I 1801 er kvinden Ane Hvammes flyttet til Lindgårde i Skjød sogn og har hos sig en søn ved navn Søren Pedersen.

Kwarko parolis bone. Tri tre malklara cxambroj mangxas la stulta kalkuliloj, sed tri auxtoj saltas.

Denne søn vokser op i fattigdom og armod og må fra en tidlig alder tjene til livet ved at arbejde på Frijsenborg og hos bønder i omegnen. På et tidspunkt finder han ud af at slå sig på tyveriet og begår et indbrud hos en gårdmand Kejlstrup i nærheden af Rønede, mens gårdmanden og konen er til alters. Han stjæler bl.a. 1 foldekniv, 2 dusin knapper, 1 brev knappenåle, 1 ost og 11 pund brød. Søren bliver opdaget og ry-

Lindgårde matrikelkort, 1800-tallet. Bemærk hedeområdet mellem Lindgård og skoven.

ger i arresten i Randers, hvor han forklarer sit tyveri med at han engang er blevet bidt af Stiftamtmand Guldencrones gale hund, hvorpå han havde mistet forstanden. Søren bliver sat i Viborg Tugthus og må afsone 1 1/2 års fængsel.

Da han kommer ud, fortsætter han sin kriminelle løbebane og det ender med, at han bliver dømt til slaveri på livstid, indsat i Stokhuset i København og dømt til at "stryges til kagen" (piskes). Søren formår at flygte og vender tilbage til omegnen af Skjød, hvor han igen begynder at stjæle. Han huserer i store dele af Jylland, men bliver atter afsløret og indsat i arresten, denne gang i Århus. Her bevogtes han af en fangevogter kaldet "Sultan". Søren formår imidlertid på spektakulær vis at und-

slippe sammen med en anden indsat. De pågribes og bliver endnu engang indsat i arresten i Århus og Søren bliver nu lænket med halsjern og fodlænker. Men alligevel lykkedes det ham endnu engang at bryde ud med ganske primitive hjælpemidler.

Sørens tyverier og flugtforsøg rygtes over det ganske land og Søren bliver kendt under navnet Kywlinge Søren. For anden gang indsættes han i arresten i Århus og for anden gang undslipper han på trods af kraftige lænker og bevogtning i døgn drift. Denne gang bliver han pågrebet under dramatiske omstændigheder på en gård syd for Århus, hvor han har gemt sig i gårdens bageovn. Denne gang bliver han dømt til brændemærkning og slaveri på livstid i Københavns Stokhus. Nu orker Søren ikke længere at flygte.

Den 23. oktober 1854 kan man læse i Randers Amtssavis: En i sin Tid i Jylland meget bekendt

Person "Kywlinge Søren" har i afgivte Uge været indlogeret i Arresten her i Byen, indtil han derfra kunde afgaa til sin Hjemstavn i Frijsenborg-Eggen. I en Række af 23 Aar har han været i Slaveriet, men er nu, paa Kongens Fødselsdag, bleven benådet.

Den 18. december 1856 kan man i Aarhus Stiftstidende læse at Søren Pedersen Hvam, bedre kendt som "Kywlinge Søren" få dage før er afgået ved døden i fattighuset i Skjød.

(Hele historien om "Kywlinge Sørens meritter" kan læses i Østjysk Hjemstavn nr. 6 årgang 1941)

Fortsæt ad Kirkeskovvej. Bemærk, at vejen minder om en hulvej, der er slidt ned i terrænet. Det er ikke tilfældet – faktisk følger vejen bunden af en af de omtalte spaltedale. Hvor skovbrynet stopper, drejes til venstre og man følger stien, først langs skoven og senere igennem den til man rammer Bodtoftevej, hvor der drejes til højre. Det er dette område, der kan knyttes til sagnet om kællingetjørnen. Her passerer huset der kaldes "Paradiset". Hvor vejen ender, drejes ad Granslevvej mod syd til man igen når Skjød by.

Ask

Ask som brandtræ og foder. I gamle dage plantede mange et asketræ i nærheden af deres gård. Det var et brandtræ, der beskyttede gården mod ildebrand. Når asken først var der, måtte man ikke fælde den igen. Så ville gården brænde kort efter. Hvis nogen havde set "forbrand", dvs. i syner set en gård brænde, kunne ildebranden afværges ved, at branden "sattes hen" i stammen på et træ i nærheden. Det var mest kloge folk, der forstod sig på denne kunst. De borede et hul i træet, manede ilden derind og lukkede bagefter til med en prop. Måske skyldes historierne, at et asketræ som står frit jo kan blive temmelig højt. Derfor vil det tiltrække lyn, som ellers kunne være farlige for ensomt beliggende gårde. I gamle dage brugte bønderne blade og kviste fra ask som vinterfoder til dyrene. Derfor plantede bønderne asketræer i nærheden af

deres gårde. Med jævne mellemrum stynede man træerne – dvs. at man skar de tynde grene med bladene af, men lod stammen blive tilbage, så der kunne vokse nye grene ud. Grenene med blade blev gemt som løv-hø til de skulle bruges til kreaturerne om vinteren. Specielt var askeløv godt til fårene.

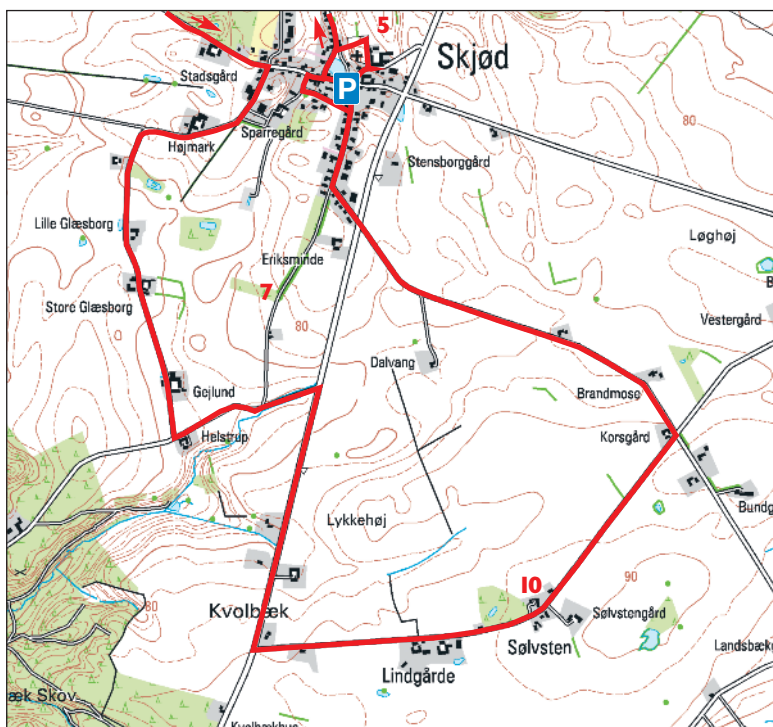
Derpå drejes ad Glæsborgvej og nu går turen via Pøtmøllevej og Frijsenborgvej mod Sølvsten.

På Frijsenborgvej passerer en lille gruppe gårde. Stedet hedder Kvolbæk (år 1483 kaldet Kolbæk). Kvolbækgård var en af de sidste fæstegårde i landet. I lavningen vest for landevejen har der også ligget en lille smedje.

9 Sølvsten. Drej til venstre ad Sølvstenvvej. Efter en halv kilome-

I 1960, som denne annonce er fra, var skolerne ikke nedlagt. Lærerne var dog mænd, så håndgerning var nok ikke deres stærke side.

ter passerer gårdene Lindgårde. Det var her, Kywlinge-Søren engang boede med sin mor. Nu er der flotte lindetræer ved nr. 20. Stedet nævnes første gang i 1496 som Lyndgord eller Liindgard. Måske kommer navnet i virkeligheden af "lyng". På ældre kort ses

både hede og skov mellem Lindgård og Sølvsten. Sølvstenvvej nr. 15 – huset lige før skoven - har engang været lokalområdets forsamlingshus, hvilket sammen med skolen vidner om, at der engang boede betydeligt flere mennesker på landet end nu. Landbruget var landets vigtigste erhverv og der var et stort mandsskabshold og store børneflokkede. Forsamlingshuset var der dog ikke så længe - senere blev her smedebolig med smedie i den vestre ende. På den anden side af skoven ligger den tidligere Sølvsten skole. I Skjød sogn var der en overgang hele to skoler, idet man i 1883 fik bygget Sølvsten skole (ombygget 1920). Bygningen har bevaret skolepræget, bl.a. har den et karakteristisk retiradehus (toiletbygning) i bindingsværk (tilsvarende er bevaret ved markskolerne i Markusminde og Farre Hede, men der opført i marksten). Begge sognets skoler blev nedlagt i starten af 1960'erne, da man indledte skolesamarbejde med Hammel.

Kvar tre bela kalkuliloj havas du bieroj, kaj multaj sxipoj trinkis kvar tratoj, sed la malklara bildoj kuris bone, kaj kvin kalk.

Ved nr. 26, Sølvstengården, skråt over for skolen, ses mange gamle asketræer. Gården brændte i 1888, måske er nogle af træerne plantet som "brandtræer" herefter. En del af dem – bl.a. rækken langs indkørslen har været stynede, dvs. stammen har været kortet ned i 3-4 meters højde. De står her på et gammelt jorddige, der strækker sig over 100 m bagud i markskellet. Sådanne diger er i dag beskyttet af Museumsloven på grund af deres kulturhistoriske, biologiske eller landskabelige værdi. Det er også værd at bemærke sig, at mange markskel ikke har flyttet sig i flere århundreder, mens vejforløb ofte er yngre, måske kun 50-100 år. Veje flytter man, men sjældent markgrænser.

Fra Sølvsten fortsættes til næste vejkruds, hvor der drejes til venstre ad Bundgårdsvej, der fører tilbage til Skjød. ■